

*s neumelým písmom:
Je vypredané.*

*A básnik bude hútať,
prečo, prečo, prečo?
Pre mňa, pre teba,
pre zákon, pre chudobu?
Pre podmytý hajzlík,
pre plesnivú ružu,
pre práchnivé zuby,
pre vyžmýkané prsia?*

*Začína oznove žiť
až po smrť,
ktorá na ňu siaha.
Prečo, prečo, prečo?*

FRANTIŠEK ŠVANTNER

Dáma

Túto príhodu budem rozprávať tak, ako som ju počul od známeho, ktorý sa zúčastnil na ťažení proti Poľsku na začiatku poslednej vojny. Nemám príčiny domnievať sa, že by si ju bol sám vymyslel, preto ani nepridávam k nej nič, čo by snižovalo jej hodnovernosť, necítim sa ani natoľko schopný a múdry, aby som ju upravoval, uhladzoval, prípadne dával jej do úvodu nejakú úvahu, ako to býva zvykom v takom prípade, keď spisovateľ predstavuje čitateľom lepšieho rozprávača, ako je on, aby sa popýšil svojou duchaplnosťou. Nechcem nijako usmerňovať vaše myšlienky. Nech sa len rozbiehajú slobodne po vlastných cestičkách, ako sa na opravdivé myšlienky patrí. Naostatok, nedbám, nech vám rozpráva on sám.

Bolo to na jeseň roku 1939. Bol som veliteľom našej vojenskej jednotky, ktorá obsadila na poľskej strane Karpát horské pohraničné mestečko Z, keď ho už boli Nemci, postupujúci na sever v päťach

poľskej armády, náležite vydrancovali a zanechali. Stal som sa tak nečakane a nerád neobmedzeným pánom nad niekoľko tisícmi obyvateľov, lebo okrem samého mesta pod môj dozor patrilo i viac podhorských dedín a samôt. Zprvu som si zodpovednosť a dôležitosť svojej úlohy ani neuvedomoval. Skoro s ľahkým srdcom prevzal som správu nad dobytým mestom od nejakého škreklavého a vyciveného Prušiaka, ktorý ma pri rozlúčke protektorsky nazval svojim kamarátom. Nebolo na tom vlastne nič. Vari trochu viac parády. Vymenily sa vlajky. Odznely hymny, pár rozkazov, parádny krok, a zase pár rozkazov a potom trocha viac pijatyky v spoločnosti niekoľkých upätých nemeckých dôstojníkov, kde bolo treba dávať pozor na jazyk a složiť viac viet po nemecky, ako ma naučili páni profesori v škole. Ale keď som sa neskoršie pustil sám ulicami pokoreného mesta, kade len nedávno prebehly s divým rachotom oceľové tanky, rozsievajúce vôkol po chodníkoch smrť, a zbadal, ako sa mi ľudia poľakane vystupujú a ako potom zrýchľujú kroky, aby boli čím ďalej odo mňa, bolo mi čudno. To už neboly obyčajné manévry, keď si človek po vykonanej úlohe so sverenou jednotkou prišiel oddýchnuť do vidieckeho mestečka, kde sa mu priam na každom kroku natískalo opravdivé, úprimné a srdečné pohostinstvo vľúdnych občanov a kde si mohol obohatiť jednotvárný vojenský život príjemnejšími chvíľkami v spoločnosti naivných meštianskych paničiek. Toto bola skutočná vojna. Títo ľudia už prežili svoje pokorenie, zacítili surovú silu ukrutného vraha, zavoňali pach nevinné preliatej krvi, videli mŕtvoly svojich známych, rozhodené na dlažbe, počuli strašnú hrozbu smrti, preto mali tak málo odvahy. I keď som nemal vlastne nijakého podielu na ich pokorení, jeduako nemohli vidieť vo mne priateľa. Moje voľné vystupovanie, rozhodný krok a najmä uniforma by im bola pripomenula silu, ktorá im rozvrátila pravidelný a pokojný život a proti ktorej sa nemohli vzoprieť, aj vtedy, keby sa neboli dozvedeli o mojom poverení. Cudzí vojak nemôže čakať od obyvateľov obsadenej krajiny vľúdne tváre.

Pravdu povediac, trocha ma to pomrzalo. Hanbil som sa sám pred sebou, že pripúšťam, aby sa mi vystupovali z cesty šediví starci, vznešené dámy, shrbené starenky, a že neviem usporiadať veci tak, aby ľudia neskláňali tak ponížene, až psovsky, hlavy a nestahovali plecيا, keď sa majú so mnou stretnúť. Bol by som im rád vysvetlil,

že som praobyčajný človek, vari malichernejší, ako sú oni, že nemám nijakých nárokov voči nim a že som tu vlastne len preto, aby som ochraňoval ich životy, strážil ich majetky, upevnil poriadok, z ktorého trochu vykoľajili, že iba bdiem nad nimi, aby sa mohli pokojne venovať svojim záujmom. Ale či by mi boli uverili? Pre nich som bol vždy dobyvateľ, zlý tyran.

Neskoršie som sa uspokojil. Konečne, bol som tu iba prechodne. Po niekoľkých dňoch sa moja úloha mala skončiť, lebo dostal som vyrozumienie od nášho štábu, že v meste mám sa zdržať len zatiaľ, kým sa front neprevalí hlbšie do vnútrozemia, aby som zaisťoval bezpečnosť našich hraníc proti zvyškom porazenej poľskej armády, ktoré našly ešte úkryt v horách, kde sa mohli ľahko usporiadať a pripraviť na akciu proti nám. No, chvalabohu, nič sa nestalo. Nápor nemeckých tankov a lietadiel bol taký náhly a rozhodný, že sa Poliaci po prvom údere nevedeli spamätať a pravdepodobne ich velenie ani nepočítalo s útokom na tejto strane, preto neurobilo napred nijaké opatrenie na vedenie záškodníckej vojny priam za chrptom nepriateľskej armády, hoci kraj bol na to predurčený. A tak jednotlivé roty, menšie i väčšie skupinky vojenských celkov, ktoré tu boli neočakávaným útokom zaskočené a odrezané od kmeňových telies a ktoré mohli ľahko a rýchlo utvoriť temer celú novú armádu, tým nebezpečnejšiu, že na ňu nijaký nemecký generál nepočítal, boli ponechané pokorujúcej nečinnosti a odsúdené na ďalší rozklad, lebo jednoducho nevedeli o sebe, a hlavne nemali rozkazy. Udržaly sa v roklinách pod horským masívom Tatier do tých čias, kým im vystačil proviant, a potom sa pomaly rozchádzaly všetkými smerní najskorej preto, že tak urobili najprv ich bezradní dôstojníci a že vlastne nebolo iného východiska.

Každý deň mi hlásili velitelia jednotlivých rôt, rozložených pre každý prípad na okraji mesta a v susedných dedinách, že okolím blúdia tlupy vojakov, ktoré však nemajú útočné úmysly. Boli to najviac sedliaci. Nestačili ich ani poriadne vystrojiť. Temer holými rukami mali brániť vlasť. Zbrane zanechávali obyčajne v hore a na rozkaz našich stráží veľmi ochotne skladali so seba i posledné zdrapy vojenských uniforiem, keď sa im povedalo, že potom sa spokojne môžu povracať domov.

Tito neboli nebezpeční. Obyčajní ľudia sú všade rovnakí. Vlastný život, i keď biedny, cenia si nad všetky hodnoty.

Ale nedalo sa všetkým Poliakom tak ľahkomyselne veriť. Už prv dostaly sa mi do uší zprávy o zákerných vraždách, spáchaných zlomyseľnými civilmi a najmä ženami na osamotených nemeckých strážach alebo jednotlivých vojakoch, ktorí zaostali niekde v poli alebo v dedine za svojou jednotkou. Naostatok svedčily o tom aj plakáty, nalepené husto po hránach ešte nemeckým velením predomnou, vystríhajúce civilné obyvateľstvo od podobných činov. Mohly to byť iba nerozvážne skutky ojedinelých, prihorlivých vlastencov, ale tak isto mohla to byť i zámerná práca nejakej tajnej organizácie, ktorá mala vyvolať väčšie hnutie ľudu proti cudzím votrelcom. Musel som byť teda obozretný. Hoci sa zdalo, že naše vojská predsa si len získaly trochu priazne domáceho obyvateľstva a že nie sú ohrozované, nemuselo to zostať vždy tak, keď je známe, že sprisahanci rýchlo menia pravidlá. A ja som bol zodpovedný za každého svojho vojaka. Preto hneď v prvých dňoch vydal som rozkaz, aby každý pod trestom smrti do dvadsiatich štyroch hodín odovzdal zbraň a výbušniny. Zároveň v tom čase nariadil som povinnú prehliadku bytov.

Všetko prebiehalo hladko. Ľudia ochotne odovzdávali zbrane. Nevyskytol sa ani jeden prípad, aby sa bol niekto zdráhal. Pravdepodobne vyhrážka smrti na nich nálezite zaúčinkovala a mali sa už kedy presvedčiť, že nariadenie vojenských úradov berie sa vážne. Za ten krátky čas, čo sa v meste zdržali Nemci, stieklo hodne poľskej krvi, ba ani potom neprestala stekať, lebo v meste malo sídlo povestné gestapo, ktoré si i bez môjho vedomia a svolenia hojne vyberalo obeť. Každé ráno na svitaní prebehúvalo s hrmotom tichými ulicami nahnedo zaffkané, pochmúrne a uzatvorené auto a o krátku chvíľu doznievaly v pravidelných prestávkach z neďalekého, stále dobre stráženého lesíka krátke výstrely. Všetci vedeli, čo tento odmeraný, bodavý štekot znamená. V takýchto okolnostiach bolo teda ľahko udržať bezvýhradnú poslušnosť všetkých vrstiev obyvateľstva.

Raz ráno potom stál som nečinne pri okne vo svojej izbe na prvom poschodí mestského hotela, kde sme sa boli ubytovali. Pred hotelom bol polkruhovitý park s kamennou fontánkou, kde čľapotala neprestajne voda. Naproti viedla k námestiu široká ulica, vysadená po oboch stranách dosť husto striedavo košatými lipami a štíhlejšími horskými javormi. Niekedy mohol byť azda pohľad odtiaľto

zaujímavý. Tudolu v parčeku vysedávali po lavičkách pred záhonmi kvetov alebo prechádzali sa po cestičkách hostia: ramenatí mužskí, vystrojení na výstup do hôr, krásne ženy v dreváčikoch, v pestrých sukniaciach a šatkách, opálené horským slnkom až dohnedá, vysmiatí, celé rozihrané jasom čistej oblohy ako farebné motýle, okolo fontánky pobehúvaly šantivé deti a tam po oboch stranách čistučkej ulice v tieňoch bujných stromov stály ligotavé autá, lebo toto bola vilová štvrť, kde mala svoje letné sídla ponajviac poľská šľachta z Varšavy a z Krakova. O jednom letohrádku mi dokonca tvrdil môj priateľ, ktorý prišiel sem predtým mnou a lepšie poznal prostredie, že patril prezidentovi Poľskej republiky. Mohlo to byť. Mestečko si zaslúžilo priazeň hlavy štátu. Sotva iný kútik krajiny mohol sa vyrovnáť krásou tomuto. Poliaci tu mali svoje Švajčiarsko, preto usilovali sa sem preniesť aj prepych a lesk predných varšavských tried. Mestečko nescelo v ničom zaostať za ostatnými svetochýrnymi letoviskami.

Ale teraz sa človek nemohol zbaviť tiesnivého pocitu, keď hľadel takto zamyslený na prebúdajúce sa mesto ako ja. Pripúšťam, že v tom bolo už aj hodne čara nadchádzajúcej jesene. Sychravé ráno s premočeným a mazľavou hmlou zahúleným povetím a v ňom stíchnuté mesto, kde sa ešte nestačil rozprúdiť život. Darmo si odlepil zrak od chladnej zeme a zvedavo pátral po obzore, kde by sa mala vynoriť hradba nebytočných tatranských veľikánov, ktoré mali najväčšiu zásluhu na tom, že táto osada horalov nezostala len bezvýznamnou a zabudnutou dedinou s nízkymi drevenými chalupami, akých bolo veľa tu pod súvislým pásom tmavých smrekových hôr. Tam sa teraz búrilo nepriehľadné, čierne dno širokánskeho mračna. Tak isto ako včera, ako predvčerom. Z neho predpoludním pustil sa vždy dážď, ktorý bubnoval a čľapotal za oknami vytrvale až do pozdneho večera.

No najsurovejšie zasahovala človekovi do srdca predsa stopa vojny, ktorá bola ešte celkom čerstvá i tamvon na premočených poliach i tuďnu v ľudských srdciach.

Z diaľky neprestajne doliehalo na uši temné dunenie. To bola ešte srozumiteľná reč frontu. Prenikala i cez pevnú hradbu čiernych mračien, i cez nepretržitý šumot dažďa, cez vrchy, hory, múry, miešala sa človekovi nešetrne do myšlienok i do snov. Len pred niekoľ-

kými dňami si to nevedel ešte nikto predstaviť. Front žil iba v spomienkach niekoľkých invalidov, ktorých pomrzalo, že hodnota ich hrđinstva so dňa na deň klesá. No jednej pokojnej noci zhučaly hory a vlna hrđzy preválila sa s vrchov na pokojné podhorské osady, rozťahla sa naširoko poľom a hnala pred sebou splašené vtáčstvo, zverinu i človeka, a najmä človeka, zanechávajúc za sebou iba rumoviská života.

Hoci mestečko nebolo skoro navonok poškodené, jednako sa dalo už prvým pohľadom zistiť, že je niekde vo svojich základoch ochromené, podbúrané. Napríklad tá široká ulica predtým mnou: ani jediný človeček sa na nej neukazoval. Ležala tu po celej svojej dĺžke nemo, bez jediného zvuku, bez jediného oživujúceho hlasu ako zakliata. So stromov padalo zhusta lístie na lesklý asfalt a na cementové chodníčky po kraji. Zakrývalo už temer celú šírku ulice a nikto ho neodmetúva, lebo nikomu nezavadzalo. Zpomedzi krovia a živých plotov záhrad presvitaly šedivé múry a červenkasté strechy kaštielikov a víl. Aj tie boly prázdne. Ľudia z nich poutekali. Na niektorých boly už okná a dvere vylámané. Na schodištiach a chodbách povaľovali sa rozbité kusy drahocenného nábytku, nádoby, šaty, pokrovcy. Niekomu sa ťažilo vliecť veľký náklad naraz, niečo si odložil. Možno si po to ešte príde. Áno, nocami sa rabovalo, kradlo. Niččo vojaci, a viac civili. Vojna to prináša. Kde je dovolené beztrestne vraždiť, tam krádež nie je hriechom.

Ani parček tudolu pod mojimi oknami nepôsobil lákavejšie. Krúžky posledných jesenných kvetov medzi oslznutým a dažďom ošplechnutým trávnikom na záhonkoch zahŕňovali. Mnohé ozdobné kríky, stromčeky boly povytŕhované i s koreňmi a rozhodené po cestičkách. Popri lavičkách povaľovali sa zvyšky konzerv, škatúl, rozmoknuté papiere i handry. Teraz nikomu nezavadzaly. Nemýlili ani jedno oko. Dopľňovali obraz spustošenia a pomínutelnosti svetských krás.

Áno, to bola vojna, ktorá prenikla všetko a všade ukázala rub života. Človek to musí vari občas skúsiť i vidieť a musí sa dlhšie a uprenejšie na to dívať, aby pochopil a správne splnil svoje poslanie. Ba človek vari za to ani nemôže. Možno jestvujú mocnejšie sily, ktoré ho niekedy prinucujú istotne z vyšších záujmov ničť svoje vlastné dielo, rúcať modly, ktorým sa dlhé roky koril, šliapať a špi-

nit krásu, ktorú si dlho s mravčou usilovnosťou a trpezlivosťou okolo seba vytváral, povedzme, preto, aby náhodou neprevýšil ich význam, aby neporušil poriadok a harmóniu vesmíru. A keby aj, rozhodne popieram, že by vinu za to mal niesť jediný človek, jeden národ.

Ach, neviem, ako ďaleko by som sa bol tak dostal. Od mala rád som snoval myšlienky a vtedy bola na to príležitosť, ale náhle moju pozornosť upútal zvláštny zjav.

Dolu po cestičke smerom k fontánke išla zvolna nejaká vznešená dáma. Zrejme patrila k vyššej spoločnosti. Aspoň jej výstredný klobúk, módnny účes, kabát, zdobený na rukávoch drahocennou kožušinou, a celé držanie tela mi to potvrdzovalo. Prešla zľahka, skoro by som povedal, tanečným krokom popod moje okno, ako by ma bola zbadala a chcela vábiť. Zašla trochu vľavo, potom sa však vrátila a postavila sa ku kamennej fontánke tak, aby som jej mohol vidieť aj do tváre a možno, aby mohla aj ona lepšie cítiť môj pohľad na svojich mihalniciach. Tak jej to aj najlepšie svedčilo. Fontánka zachovala si istotne najviac toho čara, čo tadiaľto nedávno vyžarovalo. Neúnavne deň i noc prihovárala sa sladkým spevom svojho prúdu okoliu, aby v ňom vzbudila aspoň spomienky na tie časy. Ale to ju už nevedelo rozumieť, tak isto ako nevedelo vytvoriť vhodné prostredie pre tú dámu, čo sem prichádzala. Keď však stály vedľa seba, totiž dáma a fontánka, navzájom sa doplňovali a prikrašľovali. Zaiste tak to voľakedy bývalo. Krásne dámy veľmi často stávaly pri fontánke a s potešením vyhľadávaly na dne kamennej misy zrkadlenie svojej tváre. Čistá, pramenitá voda vedela najvernejšie zobraziť ich podobu a zároveň vyjaviť márnivosť a pomínutelnosť ich krásy. Azda aj táto vrátila sa len preto sem, aby sa o tom ešte raz presvedčila. Alebo sa opozdila. Jej príbuzní v spechu pozabudli na ňu, odišli, všetci odišli, a ona teraz, opustená, blúdi, hľadajúc východisko zo svojho zúfaleho postavenia.

V každom prípade nebol to obyčajný zjav. S osamelými ženami sa človek zriedkavo stretával i vo dne na frekventovaných uliciach, a táto sa nebála ísť na prechádzku včasráno, vari najopustenejšou štvrtou, a postaviť sa pred vojenskú kasáreň. Nechcelo sa mi veriť, že by patrila k tým, ktorých ženie hriešna vášeň do ulíc. Nevyzerala na to. No do vedomia veľmi silno drala sa mi myšlienka, že len tak

náhodou sa nepostavila pred moje okno, že vari najbližšiu chvíľu bude pre mňa niečo znamenať, najmä keď sa so svojho stanovišťa, ako sa zdalo, nemienila ešte hodnú chvíľu hnúť a keď bolo zrejmé, že vie o mojom mieste tuhore za oknom.

Preto trochu rozrušený sbehol som dolu na prízemie, kde som mal kanceláriu, nazdávajúc sa, že ma tam čakajú rozličné dôležité hlásenia, ktoré ma privedú na iné myšlienky. Ale na moje prekvapenie v kancelárii mi najprv služba ohlasovala, že od včasného rána čaká na mňa nejaká dáma.

Teda predsa. Tušenie ma neklamalo. Dáma prišla za mnou. Chce sa so mnou shovárať. Ach, bolo to také neobyčajné. Sotva som sa stačil upokojiť. Veď ju bolo treba prijať.

O chvíľu potom sedela predou mnou a zjavne sa kochala z mojich rozpakov. Jej veľké oči, zatienené zpoľa dlhými riasami, upínaly sa bezpečne na mňa. Vytrvale sledovali môj pohľad, ako by mi chcely vniknúť do samého podvedomia a vnútiť svoju vôľu, ale jej pohrdavý úsmev, mihajúci sa okolo ostro vykrojených a silno vyfarbených perí, nasvedčoval, že je to len rozmarná a bezočivá hra povýšenej panej, ktorá si uvedomuje svoju prevahu. Zrejme ju mužskí rozmaznávali a uctievali ako bohyňu. Nestretla sa ešte s odporom. Bola zvyknutá aj očami rozdávať rozkazy. No na taký stupeň istoty a povýšenosti mohla dospieť i neustálym uvedomovaním si vlastnej krásy. Už som bol do tých čias niekoľko ráz počul chváliť dravú a živočíšnu krásu poľských žien. Vždy však bola pritom aj veľká dávka chlipnosti vychvaľovateľa. Ale teraz som bol prekvapený a, priznám sa, aj zmätený. Tá žena, ktorá predou mnou sedela v nenútenej póze vznešenej dámy, musela byť diablica. Dnes už neviem povedať, čo z jej zjavu zapôsobilo na mňa najmocnejšie, či to bol práve ten neznesiteľný pohľad netajenou ľúbostnou žiadostivosťou rozšírených očí, či smelé kľenutie jej obočia, či priveľmi prečnievajúc líčne kosti, kde sa jej prejemneľá kožka farbila prirodzenou červeňou, či smyselná nervozita priveľkých úst, či priesračnosť dlhých prstov pravej ruky, s ktorej si stiahla koženú rukavicu, vari iba z potreby urobiť nejaký rozhodnejší pohyb, alebo azda obdivuhodne dlhá línia nôh, ktorá sa znateľne črtala pod úzkou a obťahnutou sukňou, ale aj teraz si ešte pripamätávam, s akým sebazapieraním som premáhal vzrušenie, ktoré mi rozťahovalo hrud'. Nie, jej čaru nedalo sa odo-

lávať. Kedykoľvek som sa dotkol očami tých nebezpečných miest, preliala sa mi celým telom páľčivá horúčava a natiskala sa mi živá predstava jej omamných bozkov.

Zprvu rozprávala francúzsky. Keď však spozorovala, že nechápem, s ľahkým úsmevom prešla na nemčinu. Zo zdvorilosti som jej neoznámil, že rozumiem lepšie poľsky.

Po niekoľkých dosť nedbanlivo prehodených frázach s určitými okolkami naznačila, že mi chce niečo dôležitého oznámiť, ale že nedôveruje poddôstojníkovi, ktorý mal práve v mojej kancelárii službu. Ten však hneď porozumel a pod zámienkou, že treba prideným veliteľom rozposlať denný rozkaz, vyšiel von.

Potom mi ironicky pripomenula, či som ešte nezabudol na vyhlásenie, podľa ktorého sa mali odovzdať zbrane.

— Vari by to potreba vyžadovala? — opýtal som sa zdvorile, aby som predbehol jej doznanie, pripúšťajúc už napred, že v tomto prípade budem musieť prísny ortiel vojenského súdu neúmerne zmenšiť, ak nie celkom zrušiť.

— Ach, na to nemyslím, lebo viem, že by sa vám taký ústupok mohol vypomstiť, — povedala rýchle, sťahujúc si rukavicu i s druhej ruky. — Naopak, prišla som vás vystríhať.

— Budem vám povďačný, — povedal som čo najľáskavejšie, domnievajúc sa, že je to ešte stále iba slovná hra, ktorá má medzi nami vytvoriť dôvernejšie ovzdušie.

— Poznám osobu, ktorá úmyselne prechováva zbrane, — oznámila mi ona na to, zalievajúc ma plným prúdom širokého pohľadu, aby som nemal pochybnosti o tom, kde mier.

Pravdaže, to bolo pre mňa prisilné. Také niečo som od nej nečakal. Nenachádzal som hneď slov, ktorými by som bol svoje prekvapenie primerane stlmil. Ako som si mohol myslieť, že by sa aj vznešená dáma mohla snížiť na udavačstvo! A potom, uvedomoval som si, že sa dostávam do neprijemného postavenia. Keď som vydal rozkaz na odovzdanie zbraní, nepočítal som, že bude treba ísť do krajnosti. Ľudia budú, reku, dosť múdri, nezadajú príčinu, aby som siahal po najprisnejších opatreniach. Niektorí sa podvolia rozkazu, iní sa poľakajú a aspoň zatiaľ budú obozretní, kým sa ja nezbavím zodpovednosti. No ukázalo sa, že moje výpočty boli zlé. Na udavačov som nerátal. Táto dáma chcela vyskúšať, nakoľko som vojak. Bolo

treba konať rozhodne, rýchle a bezohľadne. A toho som sa nalakal. Nie, vojna ma ešte natoľko nezohavila, aby som mohol s ľahkým svedomím vziať na seba úlohu vraha. Človeka som si ešte vždy vysoko cenil, hoci som už videl jeho poníženie. Zakaždým, keď sa ukazovali príznaky, že budem musieť svoju ľudskú dôstojnosť zneuctiť, schytávala ma hrôza. Aj teraz ju bolo možné na mojej tvári zjavne vidieť.

— Viete to istotne? — pýtal som sa jej sniženým hlasom, pomaly, temer po slabikách, aby si stačila uvedomiť následky svojho činu. Ale ona odpovedala pokojne a jasne:

— Áno!

— Poznáte ho? — vyzvedal som sa.

— Áno! — znela určitá odpoveď.

— Kto je to?

— Profesor Klosowski!

Vtedy som sa odhodlal náhle na ňu pozrieť a čakal som, že ju pristihnem pri nejakej ženskej slabosti. Mala by vari sklopit' oči, mala by si zľahka a afektovane zahryznúť do pery, mala by si očistom naprávať účes tak, aby si trocha zatienila čelo. Aspoň tak to robievajú dámy, keď zbadajú, že by im niekto mohol ľahko vyčítať z očí tajné myšlienky. Ale ona celkom pokojne zniesla môj pátravý pohľad a zopakovala zreteľne a chladno svoje udanie.

— Witold Klosowski, profesor na tunajšom gymnáziu. Býva na Szienkiewiczovej ulici, číslo 10 A.

Prezeral som si ju ešte raz a snažil som sa pochopiť jej počínanie.

— Ohrozuje vás?

— Nie, — odpovedala so slabým prízvukom vzdoru.

Potom bolo dlhšiu chvíľu ticho. Nepovažoval som za potrebné vo výsluchu pokračovať. Pre mňa na tento čas bol celý prípad skončený. Očistom vzal som kus papiera a značil som si udanie. Ona sa zatiaľ pohrávala s rukavicami. Nevie, či zbadala, že sa mi stala nepohodlnou. Nezdalo sa, že by ju bolo v mojom chovaní niečo mylilo. Išla za svojím cieľom a rozhodne nebola z tých, čo sú ochotné vrátiť sa z pol cesty, ak sa im pred očami zdvihne i najmenšia prekážka. A potom, nebolo ani príčiny, aby ma brala vážne. Stretli sme sa prvý a zaiste aj posledný raz. Mal som sa stať jedínským z jej premnohých nástrojov a dostal som za to niekoľko zvodných úsme-

vov. Mužskí v jej živote sotva inšie znamenali a sotva dostávali väčšie dary za svoje služby. Ja som sa uspokojil a nemal som jej čo povedať.

Po chvíli poznamenala mimochodom, ako by na vysvetlenie:

— Hádám viete, že Nemci odstreľujú aj nevinných.

— Viem, — odsekol som celkom drsne a nešetrne, pričom som sa nevyrušil z práce.

Ale jej sa to sotva dotklo. Pokojne vstala, natahovala si pomaly rukavice a pri odchode mi ešte pripomínala, aby som pri prehliadke bytu pána Klosowského nezabudol na knižnicu.

Aká opovážlivosť. Tá dáma ma prišla upozorniť na plnenie mojich povinností a nemýlilo ju, že ide vlastne o jeden život. Aká bezcitnosť! Stiahne si trocha prudkejšie rukavicu s jemnej rúčky a povie dnes Klosowski, zajtra možno Razdanski, potom iný a iný. Mená, ktoré azda v jej živote nič neznamenajú, a preto ľahko sa sošmyknú š perí a ľahko sa na ne zabudne. Tak jednoducho padajú ortiele. To ostatné už vykonajú mužskí, ktorí sú jej otrokmi. Ona sa nepoškvŕni, nevidí prosiace oči obetí, nepočuje nárek, neznáša krv. Ach, nie, srdce by jej puklo, nocami by ju plašily príšery, a ona chce mať pokojný spánok, jasný pohľad, čisté a jemné ruky, chce byť krásna, oslnivá, lebo miluje svet, miluje život, veľmi miluje kvety a život. Ach, aká hanebnosť. Búrila sa mi od toho krv. D'ho som sa nevedel uspokojiť, hlavne preto nie, že práve ja som sa musel tak ľahko chytiť do jej siete. No bolo treba rýchle konať. Dáma mohla byť i v službách Nemcov, ktorí sa takýnto spôsobom chceli presvedčiť, či nenadŕžam domácomu obyvateľstvu. Boli toho schopní, lebo dôverovali len sebe. A konečne, myslel som si, že bude lepšie, keď nešťastníka vezmem pod ochranu skôr, ako sa o ňom dozvie gestapo. Azda sa nájde už spôsob, ako mu zachrániť život, preto bez otáľania som nariadil prehliadku bytu pána Klosowského.

Udanie bolo do poslednej bodky pravdivé. V knižnici pána profesora sa ozaj našla zbraň. Bol to malý brovning v koženom puzdre, ktoré malo podobu knihy. Keď som ho predvedenému previnilcovi ukázal, dostal záchvat triašky a začal nesúvisle bľabotať, že je on iba profesor botaniky, má svoje herbáre, svojich žiakov, s ktorými chodí občas vykopávať rozličné zeliny a korene do vrehov, a zbraňiam že sa vôbec nerozumie, lebo nebol ani vojakom.

— Vedeli ste o nariadení, podľa ktorého bol každý povinný prihlásiť a odovzdať zbraň? — pýtal som sa ho.

Prisvedčil.

— Vykonal sa v tom čase u vás prehliadka bytu?

— Áno, — odpovedal.

— Prečo ste teda neodovzdali brovning?

— Nevedel som o ňom, — vravel a začal znovu pliesť o svojich herbároch a sušených zelinách. Nevie vraj, ako sa mohla zbraň dostať do jeho knižnice.

Bola to smiešna, celkom detská výhovorka. Lež tvrdil to drobný a chatrný muž, asi šesťdesiatročný, s prešedivenou kozou briadkou, ktorému skoro vždy preskakovalo v hrdle, keď načínal nové slovo. Stál predou preblednutý ako žiačik, ktorý zabudol úlohu a bojí sa výprasku. Zrejme nebol navyknutý pohybovať sa v úradných miestnostiach a vojenská uniforma mu naháňala strach. Neustále mrvil stareckou tvárou, prebehúval drobnými očkami s predmetu na predmet, hovoril nesúvisle, potil sa a často musel vyberať z vrec-ka ošúchaného kabáta veľkú farebnú šatôčku, aby si vyutieral končistý a prevlhnutý nos.

— Požičiavate knihy? — vyzvedal som sa, chtiac aspoň sám pre seba nejako vyriešiť prípad.

— Áno, — znela odpoveď.

— Komu?

— Svojim žiakom.

— Prezeráte si vrátené knihy?

— Nikedy, — potom sa však strhol a vravel: — Nie, nie, to je nemožné. Oni by to neurobili. Sú ešte mladí, kvintáni, nosia mi kvety do domu. Nie, to by sa neopovážili. Poznám ich.

— Za to je v dnešných okolnostiach iba smrť, — doložil som viac pre seba. Ale nemal som ho mučiť. Zle sa bolo na neho dívať. Nevedel som, že ľudia môžu prejavíť takú hrôzu, keď sa im pripomenie smrť.

— Máte v dome slúžku? — pokračoval som, aby som svoju neopatrnosť napravil.

— Nie, — odpovedal.

— Kto býva s vami?

— Iba moja žena.

— Nikto viac?

— Nie!

— Nenavštevujú ju priateľky alebo priatelia?

— Nie. Je to moja bývalá žiačka. Sám som si ju vychoval. Má veľké porozumenie pre moju prácu, preto si úplne vystačíme a nepotrebujeme známosti.

Áno. Prípád bol jasný. Profesorovi zbraň niekto podhodil, aby sa mu za niečo pomstil. Azda to bol predsa niekto z jeho bývalých žiakov, lebo kto len raz videl tohto šedivého a chatrného starčeka, musel nadobudnúť presvedčenie, že je schopný iba sbierať a vysúšať zelinky. Preto s pokojným svedomím mohol som priestupok prehliadnúť a nešťastníka prepustiť. Rozhodne nemal som chuť stať sa nástrojom pomsty nejakého darebáka.

— Tak nepožičiavajte svojim žiakom knihy, — zakončil som výsluch.

Ubožiak, nenašiel napochytre slov, ktorými by sa mi bol poďakoval, len zatriasol bradou, voľačo zajachtal na pozdrav a drobnými krôčikmi bežal ku dverám, aby bol čím prv na ulici.

O prípade som sa nemienil zmieniť nikomu.

Potom vari o dva dni po tejto príhode vošli sme s priateľom do miestneho kostola. Nebolo to mojím zvykom. No môj priateľ, ktorý mal z domu prísnu výchovu a ktorý ani tu nezanedbával povinnosti dobrého kresťana, tvrdil, že Poliakov, pravdepodobne pod ťarchou nešťastia, zachvacuje neobyčajne silná vlna náboženského zanietenia, čo vraj pre ďalší vývoj pomerov v krajine môže mať ďalekosiahle následky. Chcel som sa o tom tiež presvedčiť.

A mal pravdu. Tu v kostoloch dialo sa niečo neobyčajného. Človek, zdeptaný surovou silou vojny, znovu okrieval, nachádzal istotu sám v seba a vo svoj život. Náhle strácal plachosť a plnil sa nádejami a zaiste aj odhodlaniami. Na prvý pohľad sa zdalo, že je to len výraznejší prejav vrúcnějšího náboženského horlenia, v ktorom sa ľudstvo utápa vždy po katastrofách, ale v skutočnosti bol to už odpor. Ešte síce skrytý, ale tým nebezpečnejší, že zachvacoval širokú pospolitosť, že sceľoval všetky vrstvy národa a že dával každému nadľudskú silu znášať i najväčšiu obeť. Áno, tu v prítomí hlbokých kútov, pod prelamovanou klenbou a za tichého plápolania voskovíc na oltári teraz ešte len úprimným pokáním prečisťoval sa duch po-

koreného národa, ako sa prečisťoval duch prvých kresťanov vo vlhkých dierach katakomb, aby raz zvládol vykonať veľké činy. Keby chcel mať z tohto národa nepriateľ poslušných otrokov, musel by rozbúrať všetky kostoly, povešať kňazov a z ľudu vyklieštit ten cit, ktorý ho spája s najmocnejším prameňom bezpečnosti.

Mohli sme zaujať miesto len pri dverách, lebo hoci bol iba všedný deň a odbavovala sa zvyčajná raňajšia zádušná omša, kostol bol prepĺnený. Ľudia sa tísli aj v uličkách medzi lavicami. Boli to starci, ženy, ale i chlapi v mužnom veku, podaktorí celkom chudobne oblečení, temer nedbalo, ako by sem boli zaskočili rovno z práce, iní starostlivo, ba až prepychove na takéto pohnuté časy, zrejme vychystaní do kostola. Sedeli a stáli vedľa seba plece pri pleci, bez zvláštneho stavovského rozvrstvenia, ako by sa dalo tu, kde ešte platia rozličné rodové privilégia, očakávať.

Organ mlčal. Spievalo len niekoľko tenkých, bojazlivých hlasov. Ostatní sa pohrúžene modlili so sklonenými hlavami. S vyvýšených pozlátaných podstavcov a s chladných stien hľadely dolu udivené sochy a obrazy svätcov, ako by pozorne načúvaly pridusenému šepotu svedejúcich sa duší. Zaiste nevedely pochopiť takú náhlu horlivosť veriacich. Inokedy pri zádušných omšiach býva kostol temer prázdny. Od oltára doznieva monotónny hlas modliaceho sa kňaza, prestávkami ozvú sa na kamennej dlažbe ťažké kroky kostolníka, ktorý prisluguje pri obete miesto miništrantov, zavše z ulice otvorenými dverami prenikne prudký dupot náhliacich sa koní, rachot motoru, jasné hlasy okoloidúcich, lebo v laviciach sedáva len niekoľko shrbených stareniak, ktoré už svojim dychom veľa povetria nerozvíria. Ale teraz sa táto intímnosť raňajších omší celkom narušila. Sotva sa hore vo veži rozkolembá zvon, začnú prúdiť dverami ľudia, a kým vyjde kňaz pred oltár, zaplní sa priestranstvo pod nimi do posledného miesta. Nie, kamenné sochy svätých so zlatými prstenkami nad hlavami to nevedely pochopiť. Možno pocítily trochu surovej sily tej zúrivej búrky, ktorá sa nedávno prevalila ulicami mestečka, ktorá musela otriasť aj múrmi kostola, ale nevedely, ako hlboko sa zahryzla do srdca ľudí. Preto hľadely tak zvedavo svojimi blýskavými očami na to more hláv, ktoré sa slabo vlnilo pod nimi.

Sotva som vošiel, všimol som si, že celkom vpredu pri oltári stojí

nejaká vznešená dáma. Bola cele zahalená ťažkým čiernym závojom. Každý si ju musel všimnúť, kto vošiel do kostola. Sama si to nejako vynútila. Zdalo sa, že omša odbavuje sa len kvôli nej, ba že aj ľudia shromaždili sa tu kvôli nej. Ako tam stála bez pohnutia, sledujúc priebeh omše, podobala sa chladnému stĺpu, vytesanému z čierneho mramoru, ktorý má predstavovať ľudský bôľ. Ľudia držali sa od nej v úctivej vzdialenosti, aby ju nevyrušovali v jej zármutku.

Na uliciach mesta stretával som často podobné dámy. Pribúdalo ich so dňa na deň. Zpočiatku pôsobily sviatočne. Kdekoľvek sa objavily, vyvolávaly vzrušenie okoloidúcich. Ľudia sa pristavovali a dlho ustrašene za nimi hľadeli, lebo im pripomínaly neúprosnú skutočnosť. No neskoršie celkom zovšednely. Skôr tie, čo sa vari pozabudli a nosily ďalej pestré šaty, pôsobily výstredne a pohoršlivo. Všeobecne už bolo známe, že poľská vec je stratená. Nepriateľské vojská zaplavovali krajinu so všetkých strán. Odpor obrancov slabol a nevedel ani na jednom opevnení pristaviť nepriateľa. Každé ráno dunenie kanónov tam niekde na severe bolo slabšie. A to bola predzvesť hroznej tragédie. Každý ju tu v meste s neprijemnými pocitmi očakával. V takomto stave ani ten, čo ešte nemal nijaké zlé zprávy o svojich najdrahších, ktorí odišli z domu, aby bránili vlasť, nemohol prechovávať v srdci bezpečnú spokojnosť. Čím ďalej, tým viac vsiakala šedivá a čierna farba do tohto sveta sklamaných nádejí. Bola na oblohe, tamvon na poli i tudnu v meste, rozťahovala sa nad spustošenými záhradami, čušala v prázdnych domoch, vyzerala z rozbitých okien a dverí a bola aj v pohľadoch a na tvárach ulicami splašene pobežujúcich ľudí, nuž nebolo na tom nič divného, že sa stala aj módou.

A predsa táto dáma v smútku ma odprvu akosi celého zaujala. Moje oči sa neprestajne vracaly k nej a sledovaly ju. Najskorej preto, že v jej zjave bolo niečo neslučiteľného, čo sa už samo od seba rozpadúvalo a vydeľovalo do dvoch protív. Na jednej strane to bola čierna farba jej šiat, ktorá ju chcela celkom pohltiť, a na druhej strane ladné formy jej rovnej postavy, ktoré zreteľne vystupovali i zpod hlbokých záhybov hustého závoja a prezrádzaly, že je ešte mladá. Nie, mladosť a smútok sa dobre neznášajú. Alebo sa navzájom znetvorujú, alebo sa zrádzajú, ako to bolo v tomto prí-

pade. Koho asi stratila? Brata, sestru, rodičov, muža? Najskorej milenca, s ktorým prežila v tomto čarovnom kúte horúce leto a s ktorým mala vari práve v tento čas stáť ovenčená a okridlená ani anjel bielym závojom pred vysvieteným oltárom. Teraz tu stojí sama a má tiež závoj, lenže trochu ťažší. Teda zlomená nádej, zmarená túžba a pokorená láska. Najťažšie údery zlého osudu, ktoré vedia rozdrviť i ženské srdce. Ale ona ich zniesla. Prišla sem, predstavuje pred tvár svojho Boha, aby prijala z jeho rúk zázračný liek, ktorý by ju vrátil životu.

Istotne nebola osamotená. Z hĺbky chrámovej lode hľadelo na ňu plno užialených očí spolutrpiacich žien, matiek i deér. Mnohé zostaly doma a len v myšlienkach prenášaly sa sem, mnohé práve v tento čas prijímaly svoje údery, iné na ne poslušne čakaly, no všetky rovnako s ňou vo svojom zúfalstve zachraňovali sa tou istou útechou. Nuž zdalo sa mi, že predstavuje utrpenie tých všetkých, utrpenie celého národa.

Čo na tom, že bola mladá, že jej plecía a šija nebolí ešte zvyknuté na také ťažké bremená. V takýchto časoch aj mladosť musí doniesť svoju obeť. A ona si bola toho vedomá. Niesla zmužile svoj údel. Nehrbila sa, nestenala, neplakala. Na čo by holi aj dobré tu slzy? Stála vzpriamená, pevne pred očami všetkých, ani jedinkým pohybom nedala znať, že ju premáha únava. Jej spoluobčania mohli byť na ňu pyšní. Silou svojho utrpenia prekonávala i tú zvlčilú ukrutnosť vraha.

Priznám sa, bolo mi neprijemne, keď som si to uvedomoval. Hanbil som sa za svoje poslanie. Chovanie tej dámy ma usvedčovalo zo zbabelosti, lebo teraz viac ako kedykoľvek som pociťoval, že moje miesto nemalo byť tu v tomto závetří a hlavne nemalo byť v službách tých ľudí, čo tak svojvoľne a bezohľadne rozvrátili pokoj človeka, ale tam, kde vari stál a vykvrával jej milenc, brat, otec, v službách tej myšlienky, ktorá i jej dávala silu znášať tak pokojne utrpenie.

Omša zatiaľ pokračovala. Kňaz odkrýval kalich a chystal sa udeliť kajúcnikom svätý pokrm očistenia. Chrámom ozvalo sa jasné zvonenie, ktoré svolávalo stolovníkov k hostine Pánovej. Medzi ľuďmi sa ozval síce šum, ale nikto sa nehýbal so svojho miesta, iba vznešená dáma podišla trochu dopredu a kľakla si pred oltár. Dnes bola

teda ona jediná vyvoleným hosťom, ale mala prijať posilnenie za všetkých, ktorí sa v tú chvíľu cítili slabí a opustení. Všetci to chápali tak ako ja, lebo v tom okamihu celým chrámom zaburácala pieseň odovzdania ako jediné mocné vyznanie všetkých duší. Spievali chlapi i ženy, páni i bedári ako by jediným dychom, jednými ústami. Kňazova tvár žiarila. Áno, bol to triumf utrpenia a smútku.

Hneď po prijímaní chystala sa kajúcnica k odchodu. Zprava pristúpil k nej nejaký chránenec, statný pán v širokom kabáte, olemovanom drahocennou kožušinou. Azda brat, alebo niekto z ďalšej rodiny, aby ju podoprel a odprevadil. Ľudia im ochotne robili miesto medzi lavicami. I ja s priateľom som vyšiel z dvier na schody, aby sme im uvoľnili príchod.

Vznešená dvojica postupovala pomaly uličkou, s oboch strán sledovaná úctivo prítomnými. Pán tento všeobecný prejav sústrasti a pozornosti prijímal so zadosťučinením a tu i tam ďakoval zaň slabými úklonmi. No jeho spoločnica nedala sa vyrušovať zo svojho pohrúženia. Šinula sa ako veľký tieň. Zotrvávala ešte v pokore a v plnom odovzdaní, aby bola hodna milosti, ktorú práve obsiahla. Celým kostolom prešla so sklonenou hlavou a s očami pevne upätými k zemi. Iba tuvon, keď prechádzala povedľa mňa, ich odtiaľ odtrhala, namáhavo zdvihla ťažké riasy a rozhliadla sa po voľnom priestore, ako by si chcela vydýchnuť a oslobodzujúcim pohľadom zbaviť sa úzkosti. Trvalo to len chvíľku. Oči sa jej roztvorily a túžobne rozletely diaľkami ako dvaja vtáci, ktorým sa podarilo ubzíknuť z klietky a vtedy pri dennom svetle mohol som dosť zreteľne vidieť pod hustým závojom jej tvár. Bol to len slabý záblesk. Potom mi zmizla z pohľadu, lebo sprievodca ju rýchlo odvádzal ku koču, ktorý tu práve pred kostolom stál a vari na nich čakal. Neviem, či zatiaľ si stačila všimnúť, že tiež tu stojím a pozorujem ju, a či to neočakávané náhlenie, ktoré ju schytilo, keď vyšla z kostola, mám si vysvetľovať tým, že by ju bola pomýlila moja prítomnosť. No ja som ju poznal. Bezpochyby bola to moja známa, čo pred niekoľkými dňami sedela u mňa v kancelarii. Áno, hoľ to tie isté chladné oči, tá istá sebavedomá tvár, len to mi bolo čudné. že ju tu vidím vystupovať v úlohe národnej mučenice. Ako som si hneď pripamätával, vtedy veru nerobila časť týmto ľuďom, ktorí jej teraz prejavovali toľkú úctu a sústrasť. Bol to veľký obrat. Aké nešťastie ju mohlo v takom

krátkom čase zastihnúť, že sa dala na pokánie? Otázky sa mi veľmi rýchle v hlave kopily a byly naliehavé. Nedaly sa len tak ľahko potlačiť. A keď som videl, že môj priateľ ju úctivo pozdravuje, nemohol som sa zdržať, aby som neprejavil počudovanie a zvedavosť.

— To je mladá pani istého profesora botaniky z tunajšieho gymnázia. Tejto noci ho odvieкло gestapo, lebo ukrýval vo svojej knižnici zbrane, — vysvetľoval mi ochotne, sledujúc so sústrasťou vznešený pár, ktorý sa na koči rýchlo vzdaloval.

Vtedy som pochopil všetko.

Koč s panstvom zatiaľ zmizol za rohom. Ulica zostala prázdna a tichá. V kostole za nami doznievaly vrúčne modlitby veriacich a v bielych diaľavách pred nami hučaly kanóny. Zaiste už byly namierené na Varšavu.

JULIUS LENKO

Žriedlo

*Domy ako silné sväzky kníh
po oboch stranách cesty.
Sme v bibliotéke čo tají v sebe múdrosť
od vekov vyhladávanú.*

*Kde by si chcel inde ísť
za márnym volaním slávy?
Kde by si chcel hľadať drámu
pohrm svojich básní?*

*Hľa sused Bugár vyšiel na priedomie
ruky ťažké ako klasy —
nie div že je temer podtatý
v kolenách.*

*Predsa keď pole volá
ide rovný ako topol;*